

نشر نویسه پاریس

زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم

نویسنده:

دکتر رضامراد صحرایی

(عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	صحرانی، رضامراد
عنوان و نام پدیدآور	زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم؟ / نویسنده رضامراد صحرانی؛ ویراستار پریسا بخشنده.
مشخصات نشر	تهران : نشر نویسه پارسی، ۱۳۹۹
مشخصات ظاهری	۲۷۰ صفحه
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۱۵-۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
عنوان دیگر	How to teach Persian
پادداشت	پشت جلد به انگلیسی: Reza M. Sahraee. How to Teach Persian:
پادداشت	کتاب حاضر با حمایت معنوی دانشگاه علامه طباطبائی منتشر شده است.
موضوع	فارسی -- کتاب‌های درسی برای خارجی‌انPersian Language -- Textbooks for Foreign Speakers
موضوع	زبان‌شناسی کاربردی - آموزش زبانApplied Linguistics
موضوع	فارسی -- راهنمای آموزشی - خارجی‌انPersian Language -- Study and Teaching -- Foreign Speakers
موضوع	آموزش زبان دوم / خارجیSecond / foreign Language Teaching
موضوع	مهارت‌های زبانی—Language Skills
شناسه افزوده	صحرانی، رضامراد، ۱۳۵۵ - نویسنده
ویراستار	بخشنده، پریسا، ۱۳۶۵ - ، ویراستار
شناسه افزوده	دانشگاه علامه طباطبائی - Allameh Tabatabaee University
رده بندی کنگره	PIRT۲۸۷
رده بندی دیویی	۸۸۲۲/۴
شماره کتابشناسی ملی	۷۳۶۲۳۲۵

نشر نویسه پاریس

زبان فارسی را چگونه آموزش دهیم

نویسند: دکتر رضامراد صحرایی

ویراستار: پریسا بخشنده

آتلیه نشر نویسه پاریس: STUDIO FIVE

ناشر: نشر نویسه پاریسی

دفتر انتشارات: ۰۲۱-۷۷۰۵۳۲۴۶

نماینده فروش: کتابفروشی توس: ۶۶۴۶۱۰۰۷

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۴۵۵۴۵۵۴۱۴۲

وبگاه: www.neveeseh.com

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۹

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۳۸۶-۱۵-۸

چاپ و صحافی: روز

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به «نشر نویسه پاریسی» است.
تکثیر و انتشار این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، بدون مجوز قبلی و کتبی
ممنوع و مورد پیگیری قانونی قرار خواهد گرفت.

زبان‌شناسی کاربردی	شماره مسلسل انتشارات
۱۶	۱۱۰

فهرست مطالب

پیشگفتار نویسنده ۹

■ فصل اول: مبانی آموزش زبان / ۱۳ ■

۱- ماهیت آموزش زبان	۱۵
۱-۲. برنامه‌ریزی، آموزش و سنجش	۱۷
۱-۳. روش تدریس	۱۹
۱-۴. سیر تکوین روش‌های تدریس زبان	۲۲
۱-۵. اصول آموزش زبان	۲۶
۱-۶. یادگیرنده‌محوری چیست؟	۳۱
۱-۷. جمع‌بندی	۳۳
سؤالات فصل	۳۴
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر	۳۸

■ فصل دوم: آموزش مهارت شنیدن / ۳۹ ■

۱-۲. شنیدن چیست؟	۴۱
۲-۲. اصول آموزش مهارت شنیدن	۴۴
۲-۳. راهبردها و نکات آموزش مهارت شنیدن	۴۷
۲-۴. یک تجربه، چند راهبرد	۵۰
۲-۵. جمع‌بندی	۵۳
سؤالات فصل	۵۴
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر	۵۷

■ فصل سوم: آموزش مهارت صحبت کردن / ۵۹ ■

۱-۳. مهارت صحبت کردن و توانش‌ها	۶۱
۲-۳. دوزبانگی	۶۵
۳-۳. گونه‌های زبان	۶۵
۴-۳. مهارت صحبت کردن	۶۶
۵-۳. گوینده خوب	۶۸
۳-۵-۱. تلفظ	۶۸

۶۸	۳-۵-۲. کارکردهای زبان
۶۸	۳-۵-۳. مهارت‌های تعاملی
۶۹	۳-۵-۴. کلام گسترده
۷۰	۳-۶. اصول آموزش صحبت کردن
۷۴	۳-۷. آموزش مهارت صحبت کردن با استفاده از مهارت‌های دیگر
۷۵	۳-۷-۱. تفاوت و شباهت را پیدا کن
۷۷	۳-۷-۲. صندلی داغ
۷۷	۳-۷-۳. درباره تصویر صحبت کن
۷۸	۳-۷-۴. فیلم کوتاه
۷۸	۳-۷-۵. بیست سؤالی
۷۸	۳-۸. جمع‌بندی
۷۹	سوالات فصل
۸۲	منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر

■ فصل چهارم: آموزش مهارت خواندن / ۸۳ ■

۸۵	۴-۱. خواندن چیست؟
۸۷	۴-۲. مدل فعال خواندن
۹۳	۴-۳. رابطه بین مراحل آموزش مهارت خواندن و فرایند خواندن
۹۶	۴-۴. جمع‌بندی
۹۷	سوالات فصل
۹۹	منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر

■ فصل پنجم: آموزش مهارت نوشتن / ۱۰۱ ■

۱۰۳	۵-۱. نوشتن چیست؟
۱۰۵	۵-۲. رویکردهای نوشتن
۱۰۷	۵-۳. نمونه کلاس نوشتن
۱۰۹	۵-۴. اصول آموزش نوشتن
۱۱۲	۵-۵. نظام‌های نوشتاری
۱۱۴	۵-۶. نکات کاربردی
۱۱۶	۵-۷. جمع‌بندی

سؤالات فصل	۱۱۷
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر	۱۱۹

■ فصل نهم: آموزش تلفظ و مشکلات آن / ۱۲۱ ■

۱-۶. آموزش تلفظ و مشکلات آن	۱۲۳
۲-۶. ویژگی آوایی زبان	۱۲۵
۳-۶. نمونه کلاس آموزش تلفظ	۱۲۷
۴-۶. ویژگی کلاس آموزش تلفظ و آموزش الفبا	۱۲۸
۵-۶. اصول آموزش تلفظ	۱۳۱
۶-۶. جمع‌بندی	۱۳۴
سؤالات فصل	۱۳۵
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر	۱۳۷

■ فصل دهم: آموزش واژه / ۱۳۹ ■

۱-۷. واژه را چگونه آموزش دهیم؟	۱۴۱
۲-۷. چهار اصل مهم در آموزش واژه	۱۴۷
۳-۷. راهبردهای آموزش واژه	۱۵۳
۴-۷. جمع‌بندی	۱۵۹
سؤالات فصل	۱۶۰
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر	۱۶۲

■ فصل یازدهم: آموزش دستور / ۱۶۵ ■

۱-۸. مقدمه	۱۶۷
۲-۸. تعریف‌ها و رویکردها	۱۶۹
۳-۸. دستور آموزشی	۱۷۳
۴-۸. اصول آموزش دستور زبان	۱۷۴
۵-۸. تکنیک‌های آموزش دستور	۱۷۷
۶-۸. چند تکنیک دیگر برای آموزش دستور	۱۷۹
۷-۸. دئونوع فعالیت کلاسی در قالب مثلث دستور آموزشی	۱۸۱
۸-۸. جمع‌بندی	۱۸۳

سؤالات فصل.....	۱۸۴
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر.....	۱۸۶

■ فصل نهم: سبک‌ها و راهبردهای یادگیری / ۱۸۷ ■

۱-۹. سبک‌های یادگیری.....	۱۸۹
۲-۹. راهبردهای یادگیری.....	۱۹۲
۳-۹. راهبردهای شناختی.....	۱۹۴
۴-۹. راهبردهای بینافردی.....	۱۹۹
۵-۹. راهبردهای زبانی.....	۲۰۱
۶-۹. راهبردهای عاطفی.....	۲۰۴
۷-۹. راهبرد خلاق.....	۲۰۶
۸-۹. اصول و اهمیت آموزش مبتنی بر سبک‌ها و راهبردها.....	۲۰۷
۹-۹. جمع‌بندی.....	۲۰۹
سؤالات فصل.....	۲۱۰
منابع پیشنهادی برای مطالعه بیشتر.....	۲۱۲
فهرست منابع.....	۲۱۳
پاسخ‌نامه سؤالات فصل.....	۲۱۹
واژه‌نامه.....	۲۵۹

آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان سابقه بسیار طولانی دارد. از حداقل دو قرن پیش، در بسیاری از دانشگاه‌های معتبر جهان، از شبه‌قاره هند و چین گرفته تا اروپا و آمریکا، آموزش زبان فارسی رایج بوده است. فارسی‌آموزان خارجی، به‌ویژه دانشجویان، با اهداف مختلفی سعی در یادگیری زبان فارسی داشته‌اند؛ برخی فارسی را برای شناخت بیشتر می‌آموزند (= دانشجویان رشته‌های ایران‌شناسی و شرق‌شناسی در خارج از ایران) و برخی دیگر عاشق و شیفته ادبیات غنی و بی‌مانند زبان فارسی هستند (= عمده دانشجویان شبه‌قاره هند و سایر کشورها). برخی با اهداف تجاری فارسی را می‌آموزند (= بسیاری از فارسی‌آموزان جوان ترک و عرب) و برخی دیگر با اهداف سیاسی (= مانند دانشجویان رشته مطالعات منطقه‌ای در دانشگاه‌های اروپایی و آسیایی و فرزندان و خانواده‌های دیپلمات‌های خارجی مقیم ایران). برخی برای اهداف مذهبی، به‌ویژه آشنایی با فقه پویای شیعه فارسی را می‌آموزند (= طلاب و دانشجویان مراکز دینی؛ در رأس آنها جامعه المصطفی العالمیه) و برخی دیگر برای اهداف سیاحتی و گردشگری و آشنایی با تاریخ جذاب و عبرت‌آموز کهن‌ترین تمدن بشری (= گردشگران و دانشجویان خارجی رشته تاریخ ایران و تاریخ جهان). کم نیستند کسانی که فارسی زبان میراثی آنها است و به عشق والدین و مام میهن؛ فارسی را می‌آموزند (= ایرانیان خارج از کشور). بسیاری از خارجیان، فارسی را با اهداف دانشگاهی می‌آموزند تا برای تحصیل به ایران بیایند. بی‌شک، تنوع فارسی‌آموزان خارجی تنها به این گروه‌ها محدود نمی‌شود.

در بسیاری از کشورهای جهان، فارسی در مدارس ابتدایی، راهنمایی و متوسطه تدریس می‌شود (از جمله در ترکیه، قرقیزستان، گرجستان، ارمنستان، قزاقستان، روسیه، لبنان و آلمان). در بیش از ۶۰ کشور جهان، علاوه بر دانشگاه‌ها و مدارس، زبان فارسی در مراکز و مؤسسه‌های آموزشی آزاد نیز تدریس می‌شود.

تنوع فارسی‌آموزان خارجی، در کنار تفاوت‌های فردی آنها و سایر عوامل تأثیرگذار در یادگیری زبان دوم (مانند سن، جنس، زبان اول، نظام آموزشی و مانند اینها)، تربیت معلمان و مدرسان حرفه‌ای برای آموزش ساده، سریع، انگیزه‌بخش و مؤثر زبان فارسی را به یک ضرورت قطعی و غیرقابل اجتناب بدل ساخته است. برای آموزش اثربخش زبان

فارسی تسلط کافی بر این زبان و آشنایی با روش‌ها و فنون تدریس آن لازم است اما کافی نیست. معلم موفق زبان فارسی کسی است که بتواند اصول و فنون آموزشی را به خوبی و به درستی بکار ببندد. اینجاست که فرق عالم و معلم نمایان می‌شود. در همه رشته‌های تحصیلی، از جمله رشته آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، عالمان (=فارغ‌التحصیلان و تحصیل‌کردگان) زیادی وجود دارد؛ اما همه آنها لزوماً معلمان خوب و موفقی نیستند. معلمی ترکیبی است از هنر، مهارت و البته عشق! معلم موفق کسی است که دانش و آموخته‌های علمی خود را به فن و مهارت تبدیل می‌کند و از این طریق یادگیری زبان فارسی را برای مخاطبان خودش لذت‌بخش و خاطره‌انگیز می‌سازد.

کتاب حاضر با همین هدف تألیف شده است. در این کتاب، بر آن بوده‌ایم تا اصول و فنون آموزش مهارت‌ها و مؤلفه‌های زبان فارسی را به زبانی ساده و فهم‌ا بیان کنیم. محتوای این کتاب برگرفته از مجموعه کلیپ‌های آموزشی نگارنده در دوره غیرهمزمان آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان است که توسط بنیاد سعدی در سال ۱۳۹۹ طراحی و اجرا شد. در آن دوره آموزشی، که هنگام تألیف این کتاب حدود ۳۵۰ استاد و مدرس زبان فارسی از بیش از ۳۰ کشور جهان در آن شرکت کرده بودند، ۵۴ قطعه ویدئوی آموزشی ۷ تا ۱۰ دقیقه‌ای ضبط و موشن‌گرافی شده بود.

اگرچه هنگام پیاده‌سازی آن ویدیوها تلاش شد که سبک متن به فارسی نوشتاری معیار بسیار نزدیک شود اما در مواردی هنوز سبک بیان مطالب فارسی گفتاری است.

این کتاب در ۹ فصل مجزا تألیف شده است. پس از فصل مقدمه، که درباره مسائل کلی آموزش زبان دوم/ خارجی است، فصل‌های ۲ تا ۵ به ترتیب به آموزش مهارت‌های «شنیدن»، «صحبت کردن»، «خواندن» و «نوشتن» اختصاص یافته‌اند. فصل ششم درباره آموزش «تلفظ» است و فصل‌های ۷ و ۸ به ترتیب به آموزش «واژه» و «دستور زبان فارسی» اختصاص یافته‌اند. فصل پایانی نیز درباره «سبک‌ها و راهبردهای یادگیری» است. در انتهای هر فصل، یک آزمونک طراحی شده است تا خواننده در پایان فصل، میزان فهم و درک خود را مورد سنجش قرار دهد. پاسخ سؤال‌های این آزمونک‌ها در انتهای کتاب به صورت تشریحی ارائه شده است. همچنین، در پایان هر فصل مهم‌ترین منابع مورد استفاده نگارنده ارائه شده است که می‌تواند برای مطالعه بیشتر خوانندگان نیز سودمند

باشند. مخاطبان اصلی این کتاب همهٔ استادان و مدرسان زبان فارسی در داخل و خارج از ایران هستند. بعلاوه، این کتاب می‌تواند منبع قابل‌اتکایی برای دو واحد درسی «اصول و فنون آموزش مهارت‌های زبانی» و «تدریس عملی» در دوره کارشناسی‌ارشد آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان باشد.

در پیاده‌سازی محتوای ویدیوهای آموزشی جمعی از همکاران بنیاد سعدی کمک شایان توجهی کردند؛ به ویژه سرکار خانم مریم کاظمی بهار و جناب آقای امیر احمدی و جناب آقای دکتر احسان طوفانی‌نژاد؛ از ایشان صمیمانه سپاسگزارم. در طراحی آزمونک‌ها و تدوین منابع، آقای غلامحسین رضاپور دستیار بسیار قابل‌اعتمادی بود، قدردانم. همچنین از سرکار خانم پریسا بخشنده که بخش دشوار ویراستاری محتوای پیاده‌سازی شدهٔ ویدیوهای آموزشی را برعهده گرفتند سپاسگزارم. در پایان، از نشر نویسه پارسی، به ویژه مدیر محترم این نشر فاخر، جناب آقای امیر احمدی، به خاطر اهتمام ایشان در انتشار این کتاب صمیمانه سپاسگزارم.

رضامراد صحرایی

عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبائی

آبان ماه ۱۳۹۹

فصل اول: مبانی آموزش زبان

۱-۱. ماهیت آموزش زبان

آموزش زبان دوم / خارجی فارغ از اینکه چه زبانی باشد، یک حرفه است و باید مانند سایر حرفه‌ها براساس اصول و فنون خودش طراحی و اجرا شود. همانطور که در سراسر جهان برای رشته‌های مختلف، انجمن‌های تخصصی و حتی اتحادیه‌های مربوط به مشاغل و حرفه‌های مختلف وجود دارد، برای مثال انجمن پزشکان، مهندسان، پرستاران و مانند اینها، درمورد حرفه آموزش زبان نیز این موضوع صادق است، به‌ویژه آموزش زبان فارسی که دارای ویژگی‌های خاصی است و باید مانند سایر زبان‌های دیگر آموزش داده شود.

نگاه حرفه‌ای، اولین گام موفقیت در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان است. اینکه هر شخصی که فارسی می‌داند، می‌تواند فارسی را آموزش دهد، نخستین سوء برداشت در آموزش زبان فارسی است. همچنین، هر شخصی که در رشته‌ای مرتبط با زبان فارسی مانند زبان‌شناسی یا زبان و ادبیات فارسی تحصیل کرده است می‌تواند زبان فارسی را آموزش دهد، سوء برداشتی دیگر است.

در ایران، مقطع دکتری رشته زبان انگلیسی با گرایش‌های آموزش، ادبیات و مترجمی وجود دارد. اینکه چرا برای زبان‌های خارجی تا مقطع دکتری، تخصصی و حرفه‌ای نگاه کرده‌ایم اما برای آموزش زبان فارسی به ایرانیانی که فارسی‌زبان نیستند به‌طورعموم، و خارجیان و ایرانیان خارج از کشور به‌طورخاص، این نگاه حرفه‌ای را نداشته‌ایم، پرسشی است که باید به آن بیاندیشیم.

در آغاز سخن، به رفع سوء تفاهم‌ها و برداشت‌های نادرست در این حوزه می‌پردازیم؛ شخصی که زبان فارسی می‌داند لزوماً نمی‌تواند معلم فارسی باشد؛ اگر چنین باشد، به تعداد فارسی‌زبانان می‌توانیم معلم زبان فارسی داشته باشیم، حال آنکه این موضوع نادرست است. نکته دوم اینکه آموزش زبان فارسی با آموزش ادبیات فارسی یا زبان‌شناسی متفاوت است و مقتضیات و ویژگی‌های خاص خود را دارد.

گام نخست، نگاه حرفه‌ای به آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان است. این حرفه مانند هر حرفه دیگری اصول، فنون و ابزارهای خاص و مهم‌تر از همه خاستگاه خاص خود را دارد. پیش از پرداختن به این موارد، بهتر است بدانیم که علم آموزش زبان دوم /

خارجی به‌طورعام، که درمورد فارسی هم به‌طور خاص صادق است، دارای چه پایگاه علمی است و از کجا تأثیر می‌پذیرد.

به‌طورکلی آموزش زبان در سه ساحت «فلسفه»، «روان‌شناسی» و «زبان‌شناسی» ریشه دارد:

«فلسفه»، یعنی نوع نگاهمان به مقولهٔ زبان به‌طورعام. شخصی که معلم زبان فارسی می‌شود باید کمی دربارهٔ فلسفه خود فکر کند. اینکه می‌گوییم باید فلسفه بداند به این معنا نیست که رشتهٔ او فلسفه باشد، بلکه باید نگاه خود نسبت به زبان را بررسی کند؛ یعنی دیدگاهش نسبت به زبان چیست یا در سطحی فراتر، چه نگرشی نسبت به انسان دارد؟ فلسفه، مادر علوم است و طبیعتاً بر روان‌شناسی و زبان‌شناسی هم تأثیر می‌گذارد. اگر در فلسفه، معتقد باشیم که انسان پدیده‌ای کاملاً مادی است؛ در یادگیری و آموزش، تابع روان‌شناسی‌ای خواهیم بود که همه چیز را در گروی محیط می‌داند؛ یعنی روان‌شناسی رفتارگرا^۱. در زبان‌شناسی هم تابع گرایش و دیدگاهی خواهیم بود که آموزش زبان را معادل آموزش دستور زبان می‌داند و زبان را هم معادل دستور آن تلقی می‌کند؛ یعنی زبان‌شناسی ساختگرا. از سوی دیگر، اگر فلسفه ما این باشد که انسان یک موجود صددرصد مادی نیست بلکه ویژگی‌های پیشین و اکتسابی نیز دارد، روان‌شناسی ما از رفتارگرا به‌سوی روان‌شناسی شناختی^۲ و همچنین روان‌شناسی گشتالتی^۳ سوق پیدا می‌کند. بنابراین، انسان را به‌عنوان یک موجود کاملاً زمینی تحلیل نمی‌کنیم و یادگیری او را هم فقط مستقیم و تقلیدی نمی‌دانیم. زبان‌شناسی‌مان نیز تغییر خواهد کرد و زبان را معادل ساختارها و دستور نمی‌پنداریم؛ بلکه زبان را وسیله‌ای برای ارتباط در نظر می‌گیریم. برهم‌کنش فلسفه، روان‌شناسی و زبان‌شناسی، در آموزش زبان به‌طورکامل متجلی می‌شود. اگر در آموزش زبان فلسفهٔ پوزیتیویست^۴، ثبوت‌گرایی یا فلسفه تجربه‌گرا^۵ را انتخاب کنیم، روان‌شناسی ما مبتنی بر تکرار خواهد بود و در این شرایط، آموزش زبان یعنی تکرار، تقلید و تمرین. بنابراین آموزش زبان نیز در حوزهٔ زبان‌شناسی یعنی هر شخصی که دستور زبان بداند؛ زبان

^۱ behavioral psychology

^۲ cognitive psychology

^۳ gestalt psychology

^۴ positivism

^۵ Empiricism

را یاد گرفته است. اگر فلسفه ما تغییر یابد و بخشی از ویژگی‌های انسان را ذاتی بپنداریم، پس در روان‌شناسی، پیرو روان‌شناسان گشتالتی خواهیم بود. در این نوع روان‌شناسی، کل مساوی با اجزا نیست، بلکه مساوی با اجزا به علاوه رابطه آنهاست. به همین ترتیب در زبان‌شناسی، زبان را متشکل از ساختارهای دستوری و همچنین وسیله‌ای برای ارتباط در نظر می‌گیریم. اما اگر تابع فلسفه خردگرا^۱ باشیم، روان‌شناسی شناختی را می‌پذیریم؛ یعنی بخشی از توانایی یادگیری را پیشینی و متأثر از دستگاه شناختی عام می‌پنداریم. در نتیجه آموزش زبان دائماً تحت تأثیر یافته‌های فلسفه، روان‌شناسی و زبان‌شناسی است. این تأثیر از زبان‌شناسی و روان‌شناسی به صورت مستقیم و از فلسفه غیرمستقیم و به واسطه زبان‌شناسی و روان‌شناسی است. برای اینکه نگاه حرفه‌ای و دقیقی به آموزش زبان داشته باشیم باید ببینیم که انسان را چگونه موجودی در نظر گرفته‌ایم (فلسفه)، سپس فکر کنیم که انسان چگونه می‌آموزد (روان‌شناسی) و همچنین باید بدانیم که زبان از نظر ما به چه معناست، آیا ما زبان را معادل دستور زبان می‌دانیم یا معادل یک وسیله ارتباطی که دستور زبان هم در خدمت آن قرار می‌گیرد (زبان‌شناسی). برهم‌کنش این سه حوزه «آموزش زبان» را خواهد ساخت.

با این مقدمه کوتاه، بیان می‌کنیم که تمرکز ما بر آموزش زبان است و در بخش‌های بعد ساحت‌هایی که آموزش زبان از آنها تأثیر می‌پذیرد را معرفی خواهیم کرد.

۲-۱. برنامه‌ریزی، آموزش و سنجش

در این بخش به «ساحت‌های گوناگون آموزش زبان» می‌پردازیم. آموزش زبان فارسی یا آموزش زبان خارجی به طور کلی سه ساحت اصلی دارد: «برنامه‌ریزی^۲»، «آموزش^۳» و «سنجش^۴».

رابطه بین برنامه‌ریزی، آموزش و سنجش یک رابطه کاملاً پویا^۵ است. نحوه برنامه‌ریزی ما بر نحوه آموزش و نحوه آموزش ما بر نحوه سنجش تأثیر می‌گذارد. به عنوان مثال،

^۱ rationalism

^۲ planning

^۳ teaching

^۴ assessing

^۵ dynamic

تصور کنید یک سازمانی که آزمون ورودی دانشگاه‌های ایران را برگزار می‌کند یا سازمان‌هایی که چنین آزمون‌هایی را در کشورهای دیگر برگزار می‌کنند، اعلام کنند که برای سنجش توانایی زبان خارجی افراد، تمام داوطلبان باید در مصاحبه حضوری شرکت کنند و یک متن نیز بنویسند، طبیعتاً این نوع سنجش بر کل آموزش تأثیر می‌گذارد و خودش نیز از برنامه‌ریزی تأثیر می‌پذیرد. همچنین، بر برنامه‌ریزی آموزشی نیز تأثیر می‌گذارد. در نتیجه، برنامه‌ریزی، سنجش و آموزش با یکدیگر، یادگیری خوب، هدفمند، مؤثر و مانا را به دنبال دارند. گاهی مواقع تجربه کرده‌ایم که افرادی ساعت‌ها در کلاس حضور دارند اما چیزی یاد نمی‌گیرند. مقصر اصلی در چنین شرایطی تنها معلم یا زبان‌آموز نیست؛ بلکه نحوه برنامه‌ریزی، آموزش و سنجش است.

یادگیری یک گوهر است که در صدفی شکل می‌گیرد و سه وجه این صدف؛ برنامه‌ریزی، آموزش و سنجش است. معلم خوب زبان فارسی باید برنامه‌ریزی، آموزش، طراحی محتوا، روش‌های آموزش و روش‌های موجود سنجش یادگیری زبان فارسی را به‌خوبی بداند و اگر همه این عوامل را به‌درستی بداند و با هماهنگی به کار گیرد، در موفقیت زبان‌آموز خود نباید هیچ تردیدی داشته باشد. به بیان ساده‌تر، برنامه آموزش زبان فارسی از سه بخش اصلی زیر تشکیل شده است:

بخش اول: طراحی «طرح درس»^۱ یعنی طراحی محتوای آموزشی، به عبارت دیگر «چه چیزی را درس بدهیم؟».

بخش دوم: «روش تدریس»^۲ یعنی «چگونه آن را درس بدهیم؟»، روال‌ها و فنون کلاس‌داری.

بخش سوم: «سنجش»^۳ که بر خروجی‌ها^۴ و برون‌دادهای یادگیری تمرکز دارد؛ یعنی «چگونه یادگیری را مورد ارزشیابی و سنجش قرار دهیم؟»

بنابراین، یک معلم زبان فارسی برای موفقیت در کار خود، همواره باید سه اصل پیش‌گفته را مبنای فعالیت‌های آموزشی خود قرار دهد که عبارتند از: «چه چیزی را درس

^۱ syllabus design

^۲ methodology

^۳ assessment

^۴ outputs

بدهم (محتوا؟)، «چگونه آن را درس بدهم (روش تدریس؟)» و «چگونه یادگیری آن را بسنجم و ارزیابی کنم (آزمون سازی؟)». این سه با یکدیگر، یک آموزش زبان موفق را برای ما به ارمغان خواهد آورد.

در ادامه روش‌های تدریس زبان فارسی معرفی می‌کنیم، درواقع، بر یکی از ضلع‌های این مثلث، یعنی ضلع روش‌شناسی آموزش زبان، تمرکز می‌کنیم. برنامه درسی ما شش بخش اصلی دارد: مهارت شنیدن، مهارت صحبت کردن، مهارت نوشتن، مهارت خواندن و دو مؤلفه مهم واژه و دستور. البته به تلفظ، مکالمه و گفتمان نیز توجه خواهیم کرد. با این مقدمه، روش‌شناسی آموزش زبان فارسی و آموزش فنون و مهارت‌ها و زیرمهارت‌های را بررسی خواهیم کرد.

۱-۳. روش تدریس

همانطور که بیان شد، آموزش زبان سه ساحت اصلی دارد: برنامه‌ریزی، آموزش و سنجش. رابطه این سه با یکدیگر رابطه‌ای فرآیندی است؛ به این معنا که بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند. ابتدا باید بدانیم که تا چه اندازه برنامه‌ریزی درست بر نحوه آموزش و تا چه حد این دو، بر نحوه سنجش دانش، توانش و مهارت‌های زبان فارسی تأثیر می‌گذارد. در ادامه قصد داریم روش تدریس زبان فارسی یعنی فنون، روال و تکنیک‌های آموزش آن را بیان کنیم.

نخست به این پرسش پاسخ می‌دهیم که منظور از «روش» چیست؟ به‌طور کلی روش تدریس دو معنا دارد:

۱. مطالعه روال‌ها^۱ و روش‌هایی که در تدریس به کار می‌رود.
۲. اصول و قواعدی که زیرساخت این روال و روش‌هاست، به این معنا که معلم چطور درس می‌دهد؟ و چرا این‌گونه درس می‌دهد؟ بنابراین روش تدریس شامل موارد سه‌گانه زیر است:

۱. روش تدریس به مطالعه ماهیت مهارت‌ها و مؤلفه‌های زبانی و شیوه تدریس آنها می‌پردازد. به‌طور مثال، منظور از مهارت خواندن چیست؟ پاسخ به این

¹ procedures

² methods